

До книги додано досить детальний покажчик вітчизняної та зарубіжної літератури, в якому наведені основні праці з проблеми патогенезу гіпертонічної хвороби.

Вихід цієї монографії слід вітати. Можна лише пошкодувати, що корисна і потрібна книга видана дуже невеликим тиражем.

I. В. Щоголєва

Рецензія на II збірник «Некоторые философские вопросы медицины и естествознания», Медгиз УССР, Киев, 1960, 419 стр.

Збірник складений з наукових повідомлень, зроблених ученими Київського медичного інституту на філософських семінарах професорсько-викладацького складу.

Збірник складається з двох розділів: 1) «Проти ідеалістичних і метафізичних концепцій у біології і медицині» і 2) «Закономірні зв'язки в явищах, які вивчаються медичною».

Цікава стаття К. Ю. Кострюкової «До критики теоретичних основ хромосмної теорії спадковості». Узагальнюючи величезний матеріал, нагромаджений сучасною біологією з проблеми спадковості та її мінливості, автор переконливо показує неспроможність спроб прихильників формальної генетики пристосувати їх старі ідеалістичні і метафізичні побудови до новітніх відкритий цитології, біохімії, мікробіології. Робота спирається на міцну базу мічуринської біології, справляє добре враження ясністю і логічністю та переконливістю викладу. В статті використані нові дані, одержані, зокрема, українськими вченими. Вдало доповнюють роботу К. Ю. Кострюкової статті І. Панчева, С. М. Ціпера і Д. І. Геніна. Стаття болгарського філософа І. Панчева містить аргументовану критику помилок деяких польських біологів — прихильників хромосмної теорії спадковості. Переконливо показані безпідставність і безплідність ряду концепцій генетиків-морганістів.

Поверхнева аргументація ряду положень статті В. М. Нехаєва «До питання про спадковість набутих ознак». Відомо, що І. П. Павлову та його учням вдалося закріпити спадково деякі змінені властивості основних нервових процесів (наприклад, рухомості), але прямі експериментальні докази можливості перетворення умовних рефлексів у безумовні поки що не одержані.

І хоч факт успадкування набутих ознак не викликає у біологів-матеріалістів сумніву, — проблема ця зберігає свою актуальність. Її складність і недостатня розробленість не знайшли належного відбиття в статті В. М. Нехаєва.

Критика генної теорії спадковості, яка міститься в статті Л. В. Гаркуши «Проти ідеалістичних і метафізичних перекручень співвідношення необхідності і випадковості в біології», побудована на застарілих фактах і тому дуже програє в переконливості. Стаття Л. В. Гаркуши містить також серйозну позитивну розробку проблеми необхідності і випадковості в біології. Думки автора про взаємовідношення випадковостей, які виступають як форма прояву необхідності і тих випадковостей, що лише доповнюють дану необхідність, заслуговують значної уваги. Однак автор, на наш погляд, недосить підкреслює «активність» випадковості щодо необхідності, тобто те, що необхідність утворюється багатьма випадковостями, що вона відбуває тенденцію їх розвитку, їх спільне, істотне.

Автор підкріплює висловлені ним філософські положення окремими прикладами з медицини. Методологічно правильніше було б застосувати категорії необхідності і випадковості для аналізу основних закономірностей живого: обміну речовин, еволюції організмів, розвитку і деградації окремих органів, закономірностей виції нервової діяльності. В статті багато говориться про спадковість і мінливість організмів, але діалектика їх взаємовідношень не розкрита.

Критика ідеалістичних і метафізичних теорій у ряді статей першого розділу (статті Н. В. Фетісова, С. М. Бірінбайма і С. Д. Равіковича, Г. Б. Агаркова) або зовсім відсутня, або відсунута на другий план.

Критикуючи ідеалістичні концепції в сучасній онкології, Ф. А. Глузман обвинував прихильників мутаційної теорії рака в агностицизмі й індeterminізмі. Цей висновок слід було б обґрунтівяти, бо сама по собі мутація не є чимсь абсолютно випадковим: відомі численні фізичні і хімічні мутагени, в дії яких закономірно присутні причини і наслідок. Автор недосить обґрунтівують також своє критичне ставлення до вчення про канцерогенні речовини як причину рака. Назвати цей напрям ідеалістичним — ще не означає довести його ідеалістичну природу. Можливо, що в найближчі роки будуть одержані надійні експериментальні докази вірусної етіології злойкісних новоутворень людини; тоді, мабуть, канцерогенним речовинам буде надана роль умов, які сприяють розвиткові рака, а не викликають його. Але навряд чи навіть у цьому випадку припустимо навішувати ярлик ідеалізму на визнаний напрям в онкології, що дав чимало цінних для теорії практики фактів.

В статті Р. Я. Бенюкова розгляд матеріалістичної спрямованості вітчизняної медичної науки доведений лише до С. П. Боткіна, І. М. Сеченова, І. П. Павлова, що позбавляє статтю елементів новизни. В зв'язку з широтою теми стаття неминуче стає фрагментарною. В статті Е. А. Безденежних і С. Д. Равіковича важливі й актуальні проблеми використання фізики в медицині висвітлені поверхово.

Позитивно якістю статті Я. П. Фрумкіна та І. Я. Завільянського є критика не тільки старого вчення З. Фрейда, багаторазово і докладно розкритикованого у вітчизняній літературі, але й його новітніх модифікацій, які намагаються спретися на останні відкриття морфології і фізіології центральної нервової системи та на висувані рядом зарубіжних авторів (Пенфілд і Джаспер, Мегочі та ін.) концепції і гіпотези.

В цілому перший розділ написано дуже нерівно, в ньому поряд із серйозними статтями, які містять обґрунтовану марксистську критику ідеалістичних і метафізичних концепцій в медицині та біології, є статті, що мають емпіричний характер, з непереконливою аргументацією.

В другому розділі збірника великий інтерес становить стаття А. І. Клевцова «Причинність і явища медицини», в якій піддана докладному аналізу специфіка причинно-наслідкових зв'язків у живій природі. В ній дано також глибоку критику монокаузалізму, кондіціоналізму і деяких інших ідеалістичних і метафізичних концепцій. Цікава стаття С. І. Криштаба «Причинно-наслідковий зв'язок в світі деяких практичних питань медицини» по суті являє собою розгорнутий коментар до теоретичних положень, висунутих А. І. Клевцовым.

Стаття В. А. Ельберга «Ще раз про поняття «хвороба» і «видужання» в світлі вчення І. П. Павлова» вигідно відрізняється широтою розглядуваної проблеми: поняття хвороби і видужання мають значення загальномедичних категорій; розгляд їх взаємної зумовленості і зв'язку з філософськими категоріями є однією з першочергових філософських проблем медицини. Стаття В. А. Ельберга містить ряд цінних міркувань; досягнення павловської школи вдало залишаються для розв'язання поставлених у статті проблем. Однак автор дещо однобічно трактує павловське уявлення про норму нервової діяльності, як про рівновагу процесів, та про хворобу, як про порушення цієї рівноваги.

Було б помилкою вважати кожне порушення рівноваги нервових процесів хворобою. Правильніше уявляти собі рівновагу нервових процесів як щось відносне, що постійно містить у собі зародок нерівноваги.

Стаття В. А. Ельберга дополнює статті М. М. Сиротиніна і В. П. Рудіна, вміщенні в попередній збірці (Медгиз УРСР, 1957), на жаль, в ній не піддано критиці помилкове уявлення про хворобу, як про порушення трудової функції.

В статті Е. С. Яворської також робиться спроба аналізу категорій норми і патології, однак аргументація статті слаба, на її сторінках багато цитат, нерідко у сусідстві із суперечливими визначеннями. На стор. 390 автор, наприклад, твердить, що «шляхом визначення середніх величин у здорових людей можна визначити норму і патологію, надаючи їм математичного виразу». Таке просте і «зручне» розв'язання найскладнішого питання — не що інше як вульгаризація. Ряд прикладів, наведених самим автором, а також багатий фактичний матеріал статті Г. І. Красносельського та І. В. Муравова научно доводить пластичність, рухомість будь-яких нормальних функцій організму.

В ряді статей другого розділу для аналізу медичного і біологічного матеріалу за-
лучені категорії закономірності і закону, частини і цілого, загального і специфічного.
В статті К. Ф. Руденко і З. Н. Шараєвської не розглянуто питання про спів-
відношення категорій необхідності і закономірності. Біологічний і медичний матеріал
запускається невміло. Правильно рекомендоване авторами розмежування понять зако-
номірності і закону в деяких статтях не провадиться. Наприклад, А. І. Бетельман
обидва терміни застосовує як синоніми. Цей недолік слід було усунути при реда-
гуванні.

Стаття Ф. Я. Примака «Проблема окремого і цілого у внутрішній патології» містить нові моменти, спирається на великий клінічний матеріал, який становить загальний інтерес. Але захоплення автора аналізом зв'язку між загальним гіпоксичним станом і місцевими судинними розладами приводить його до певної однобічності в тлумаченні фактів. Роль центральної нервової системи, ендокринних заходів у регуляції цього взаємозв'язку не висвітлена, про неї лише загадується. А тим часом саме нервові системи належать вирішальна роль в «узагальненні» місцевих тканинних і органних зрушень.

В статті І. М. Трахтенберга «Загальне і специфічне в дії хімічних подразників» автор розглядає «специфічне» як антитезу «загальному». При цьому автор характеризує як специфічну — реакцію тканин на вплив порогових подразників; якщо сила подразника нижча від порога збудливості тканини, в ній виникають лише неспецифічні реакції типу місцевого потенціала. Але в цьому основному прикладі, яким оперує автор, «специфічне», протистоїть не «загальному», а саме «місцевому», «неспецифічному» процесу. Припущене автором змішування основних понять істотно утруднює спрійняття змісту, статті, порушує логічність викладу.

Стаття В. В. Фролькіса «Про деякі особливості категорії взаємозв'язку у фі-

зіології» містить багатий фактаж про взаємозв'язок органів автора про відміни між безумінням і закріпленням, про надто стійкі причини хвороби. На жаль, філ

причин хвороб. Га жаль, філ
Стаття В. Рудіна, як і
дуже цікавому і недосить роз-
автор не справився в повній
(«природничо- медичні науки»)
логією тощо, відносить також
твірдить, що «методи досліджен-
ням припускається (а в даль-
нічні, користуються переважно
тивне дослідження відіграє і
абсолютизація суб'єктивного м-
ня таких загально визнаних кл-
тологічний і багато інших; не-
їде в напрямі створення все в-

іде в напрямі створення все нової та розширення старої літератури.

Харacterною відмінною певностю методу є та-

тального методу. В клінічній практиці він відіграє дуже важливу роль, і виділяється від інших методів. Але важливо зазначити, що використання таємничих методів в клінічній практиці не є відповідальним обов'язком лікаря, а лише його привілеєм. Але важливо зазначити, що використання таємничих методів в клінічній практиці не є відповідальним обов'язком лікаря, а лише його привілеєм.

Третій групі наук автор діє ширше коло питань, ніж те, яке назва «гігієнічні науки», яка загальноприйнятою.

Стаття С. С. Гурвича

Стаття С. С. Гурвича «*Науками покликана над це здійснене лише частково, на ні узагальнення матеріалу автора класифікацію понять «руху» як кількісними та якісними змінами, і розвиток не відбувається так, що з кількісно-якісними зрушеннями і розвитку не лежить боротьба і*

На стор. 240 автор некритично згадує про відсутність зорової працездатності.

Найбільш істотним недоліком є те, що біологічні та медичні дані використані для обґрунтування висновків є лише епідемічні та екологічні, а не філософські та природничо-наукові положення чи методи. Тому філософські положення чи методи використані в цьому дослідженні не є обґрунтуванням, а тільки обґрунтуванням.

На відміну від попередніх
медицини, такі як етіологія, па-
бідніший за проблематикою; в
торядних питань. При викладі
з категоріями медицини.

Збірник являє собою певні проблеми сучасної біології і медицини.

ності вітчизняної П. Павлова, що не минуче стає зича важливі й хово.

Ляньского є озкритикованого та спертися на і та висувані її гіпотези. Діз серйозними і метафізичними автор, з непер-

I. Клевцова специфіка при критику моноческих концепцій. Глі деяких практик до теоретичних

жання» в світлі проблем: поняття ляд їх взаємної очергових філософських міркувань; доведених у статті норму нервової порушення цієї

процесів хвороби, що по-

В. П. Рудіна, піддано критиці категорій норми, нерідко у суті, твердить, що норму і позивання найзведених самим Ляньським та нормальних

матеріалу за спеціфічного. тання про співичний матеріал я понять зако- Бетельманн тури при редак-

ції патології» становить замінний гіпоксичним обічністю в тлу регуляції цього ервовій системі інших зрушень. чних подразни- у автор характер- ків; якщо сила є неспецифічні і операє автор, афічному» про- ює сприйняття

позив'язку у фі-

зіології» містить багатий фактичний матеріал, вдало підібраний для ілюстрації положень про взаємозв'язок органів і функцій у цілісному організмі. Плодотворні думки автора про відмінні між безумовними рефлексами залежно від ступеня їх еволюційного закріплення, про надто стійке закріплення і про розрив фізіологічних зв'язків як про причини хвороби. На жаль, філософська частина роботи менш вдала.

Стаття В. П. Рудіна, якою закінчується другий розділ збірника, присвячена дуже цікавому і недосить розробленому питанню класифікації медичних наук. Однак автор не справився в повній мірі з поставленим завданням. До першої групи наук («природничо-медичні науки») автор поряд з анатомією, фізіологією, загальною патологією тощо, відносить також загальну діагностику і терапію. На стор. 413 В. П. Рудін твердить, що «методи дослідження природничо-медичних наук — «об'єктивні». Тим самим припускається (а в дальшому і твердиться), що інші медичні науки, зокрема клінічні, користуються переважно суб'єктивними методами. Це невірно. Звичайно, суб'єктивне дослідження відіграє і відіграватиме серйозну роль у клінічних науках. Але абсолютизація суб'єктивного методу ненаукова; вона неправомірно применшує значення таких загально визнаних клінічних методів, як рентгенологічний, гематологічний, цитологічний і багато інших; не враховує того, що генеральна лінія розвитку медицини йде в напрямі створення все нових об'єктивних клінічних методів.

Характерною відміною першої групи наук є застосування ними експериментального методу. В клінічних і гігієнічних науках експеримент завжди відіграватиме другорядну роль, і виділення групи наук, які користуються цим методом переважно, — природне і правомірне. В цьому випадку науки, які В. П. Рудін відносить до підгрупи першої групи — «Теорія медичної практики», відійдуть у свою природну галузь клінічних наук. Назва першої групи «експериментальні медичні науки» здається більш вдалою.

Третій групі наук автор дає назву «соціальна гігієна», але відносить її значно ширше коло питань, ніж те, яке раніше вкладалось у цей термін. Більш вдалою була б назва «гігієнічні науки», яка цілком відповідає змісту, що вкладається в неї, і є загальноприйнятою.

На стор. 409 автор твердить, що діалектичний матеріалізм включає в себе гносеологію, логіку і діалектику. Тим часом загальновідоме ленінське визначення, що діалектика, це і є гносеологія і логіка марксизму.

Стаття С. С. Гурвича «Про закономірний зв'язок явищ і його відбиття медичними науками» покликана надати другому розділу цільності і завершеності. Завдання це здійснене лише частково, насамперед через різноманітність тематики і різницю в рівні узагальнення матеріалу авторами різних статей. С. С. Гурвич на стор. 242 пропонує класифікацію понять «руху» як руху в просторі і часі, «зміни» як руху, зв'язаного з кількісними та якісними змінами і «розвитку» як переходу до нового. Але хіба зміна і розвиток не відбуваються також у просторі і в часі? Хіба рух не зв'язаний завжди з кількісно-якісними зрушеннями, з переходом до нового? І хіба в основі руху, зміни і розвитку не лежить боротьба і єдність протилежностей?

На стор. 240 автор некритично цитує помилкове визначення хвороби як порушення працездатності.

Найбільш істотним недоліком збірника в цілому є емпіричний характер ряду статей. Біологічні і медичні дані викладаються часто без спроб їх узагальнення, філософські і природничо-наукові положення іноді наводяться поруч, без взаємопроникнення. Тому філософські положення часто висловлюються без органічного зв'язку з усією роботою.

На відміну від попереднього збірника, в якому трактувались основні категорії медицини, такі як етіологія, патогенез, норма і хвороба, видужання і т. п., цей збірник бідніший за проблематикою; в ньому розглядається ширше коло, але в основному другорядних питань. При викладі філософських категорій не показано їх співвідношення з категоріями медицини.

Збірник являє собою певний крок по шляху розв'язання актуальних філософських проблем сучасної біології і медицини і виклике певний інтерес серед біологів, медиків і філософів.

B. M. Нічик і V. A. Барабой.